

Misiunea Ortodoxiei românești în timpul domniei lui Neagoe Basarab (1512-1521)

Pr. Drd. Marian Bădulescu¹

Rezumat:

După 1453, centrul culturii bizantine se păstrează în Țările Române, unde are loc un fenomen similar Renașterii apusene. Ortodoxia românească a avut în persoana și opera voievodului Neagoe Basarab principalul exponent misionar în exteriorul țării și în interiorul ei. Lucrarea sa principală, *Învățăturile către fiul său Theodosie*, urmează tradiția bizantină și zugrăvește modelul unui principe chemat să întrupeze cel dintâi ideile morale creștine, apoi idealul politic. În comparație cu opere similare din Apus, opera lui Neagoe este dovada că Ortodoxia românească medievală a influențat major gândirea politică a domnitorilor români, într-o manieră profund umană.

Cuvinte cheie:

misiune internă, misiune externă, Bizanț, Renașterea italiană, umanism, baroc, cultură teologică, literatură veche, limba slavonă, relații diplomatice, relația Stat-Biserică

Românii s-au format ca popor și civilizație distinctă sub influența culturală și religioasă a Bizanțului. Politica bizantină era una de toleranță culturală, lingvistică, etnică, rasială sub umbrela credinței ortodoxe (un „Commonwealth ortodox”). După acest model a reușit să păstreze pe români ca pe o oază de latinitate ortodoxă într-o mare slavă. „Oricărei rase, care posedă obiceiuri și legi proprii, trebuie să i

¹ Pr. Drd. Marian Bădulescu, doctorand al Facultății de Teologie Ortodoxă Sfântul „Andrei Șaguna”, din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu.

se îngăduie a-și păstra aceste caractere proprii”, spunea împăratul Constantin Porfirogenetul în sec. al X-lea².

Biserica Ortodoxă din cele două provincii românești se manifestă pe timpul Evului Mediu „ca o Biserică de stat, oficială – moștenire din Bizanț, - ea deținând un rol important în viața politică a țării și îndrumând întreaga activitate culturală și de asistență social-umanitară”, scria pr. prof. Mircea Păcurariu³. După Căderea Constantinopolului (1453), centrul culturii bizantine se păstrează în Țările Române, unde voievozii români vor fi exponenții luminați ai sintezei spirituale dintre Orient și Occident. Pe plan european, sec. al XVI-lea marchează creșterea puterii statelor naționale și diminuarea vieții religioase, pe fondul abuzurilor autorității papale în Occident. „Se creează un nou nucleu, în jurul căruia, datorită faptului că Țările Române își păstrează o largă autonomie ce le permite să aibă o neîntreruptă viață statală, *se va structura o nouă ordine ortodoxă în Sud-Est*. În timp ce lumea sud-dunăreană ... cade tot mai mult sub stăpânirea turcească, aici se ridică la viață, în pragul *timpurilor moderne*, o energie nouă care va constitui, câteva sute de ani, *centrul moral și material al întregii Ortodoxii din Sud Estul Europei și Orientul Apropiat*”, scria Dan Zamfirescu⁴. Punctul de referință și salvarea într-o epocă marcată de evenimente dramatice l-a constituit Ortodoxia, iar în interiorul ei, Tradiția, adaptată timpului istoric. „În decursul timpului, au fost momente când popoarele ortodoxe au fost lipsite de un stat național, însă de Biserică, niciodată”, scria Georgios Mantzaridis⁵.

Ortodoxia românească a avut în persoana și opera voievodului Neagoe Basarab principalul exponent misionar în exteriorul țării și în interiorul ei, cu influență în rândurile boierimii. Personalitatea culturală și religioasă a domnitorului român nu este cu nimic mai prejos de omologii săi din Occident și din Orient, dovedindu-se egalul lor valoric tocmai prin afirmarea identității sale ortodoxe⁶. Lucrarea sa principală, *Învățăturile către fiul său Theodosie*, este „una

² Nicolae Iorga, *Sinteza bizantină*, Colecția BPT 685, Minerva, București, 1972, p. XIX și XXI.

³ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, „Scurt istoric al Bisericii Ortodoxe Române”, în volumul ***, *Credința ortodoxă și viața creștină*, Lucrare tipărită cu binecuvântarea ÎPS Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Transilvaniei, Sibiu, 1992, p. 141.

⁴ Dan Zamfirescu, *Ortodoxie și Romano-catolicism în Specificul Existenței lor Istorice*, Editura Roza Vânturilor, București, 1992, p. 106.

⁵ Georgios Mantzaridis, *Globalizare și universalitate*, Editura Bizantină, București, 2002, p. 75.

⁶ Dan Horia Mazilu, *Un „Dracula” pe care Occidentul l-a ratat*, Editura Floarea Darurilor, București, 2001, p. 135-141.

din operele ce absorb și ridică la înălțimea capodoperei toate ideile, tendințele și direcțiile spirituale ale vremii lor”⁷.

Limba slavonă bisericească și-a atins limitele stilistice în spațiul cultural românesc prin capodopera politico-duhovnicească a domnitorului Neagoe Basarab. După părerea prof. Dan Zamfirescu, voievodul valah a imprimat slavonei din *Învățăături*, „ca peste secole Emil Cioran limbii lui Voltaire, vibrațiile, mlădierile și încărcătura emoțională a unei naturi umane inconfundabile: aceea care definește românul în ansamblul umanității”⁸.

Ce cultură avea voievodul muntean? Istoricul P.P. Panaitescu crede că, fiind căsătorit cu o sârboaică, știa slavonește, iar, ca fiu sufletesc al patriarhului Nifon al Constantinopolului, dobândise limba și cultura grecească, precum și arta scrisului⁹. Relația cu Nifon a avut resorturi spirituale și politice, deoarece, alungat din Țara Românească de Radu cel Mare, patriarhul a fost reabilitat hagiografic în timpul domniei lui Neagoe Basarab. Ortodoxia românească a punctat întâlnirea istorică dintre o personalitate marcantă a Patriarhiei ecumenice și cel mai strălucit exponent al spațiului românesc cultural medieval¹⁰. Neagoe Basarab „a avut toate condițiile pentru o educație mai mult decât domnească”, scria Dan Zamfirescu¹¹, ca fiu duhovnicesc al patriarhului Nifon inițindu-se în tainele culturii teologice bizantine și isihaste¹². Cu toate acestea, unii contemporani îl considerau mai mult

⁷ Dan Zamfirescu, *Neagoe Basarab și Învățăturile către fiul său Theodosie. Probleme controversate*, Editura Minerva, București, 1973, p. 87.

⁸ Prof. Dan Zamfirescu, „Marea carte a identității românești în Europa Renașterii și în cultura universală”, în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, ediție facsimilată după unicul manuscris păstrat, transcriere, traducere în limba română și studiu introductiv de Prof. Dr. G. Mihăilă, Membru corespondent al Academiei Române, cu opreafă de Dan Zamfirescu, Roza Vânturilor, București, 1996, p. XVI.

⁹ D. P. Bogdan, *Literatura română veche*, vol. I, Editura Tineretului, București, 1969, p. 70-71: „Să lipi de dâșii și Nifon, hrânindu-se și el din meștesugul scrisorii, că scria foarte bine și frumos”.

¹⁰ Gavril Protul consemna întâlnirea dintre cei doi, în jurul anului 1520, când, deși Neagoe Basarab era bolnav, întâmpină moaștele mentorului său la Târgoviște; în *Viața și traiul Sfinției sale părintelui nostru Nifon, patriarhul Țarigradului, care au strălucit întru patemi și ispite în Țarigrad și în Țara Muntenească*; la Dan Horia Mazilu, *Voievodul dincolo...*, p. 558.

¹¹ Dan Zamfirescu, *Neagoe Basarab ...*, p. 90-91 și 88.

¹² Nicolae Iorga, *Învățăturile lui Neagoe Vodă (Basarab) către fiul său Teodosie, cu o prefață de N. Iorga*, Editura Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1910, p. V-VI: „Neagoe, nepot al Craioveștilor... a căpătat în tinerețea lui cunoștințe de limba și literatura slavonă. Trebuie să se creadă că el va fi stat între călugării cărturari de la Bistrița... mai ferit de cercetările și prigonirea dușmanilor... Astfel Neagoe ajunse a ști pe deplin toată Scriptura, unele Tâlcuiri ale ei, unele compilații religioase și vreun cronograf, în care se cuprindea istoria

militar decât cărturar. Despre temperamentul său complex, Dan Zamfirescu afirmă că „Neagoie avea umilința creștinească în rugăciuni și mândria domnească în acțiuni”¹³. Apariția în istorie a domnitorului, „exemplară din toate punctele de vedere”, s-a bazat pe stabilirea unor relații privilegiate cu Biserica (voievodul fiind „uns al lui Dumnezeu”) și pe „pătrunderea avizată în interiorul sistemului ideologic” cu scopul de a-l domina¹⁴.

Cultura teologică a domnitorului este departe de a fi unilaterală¹⁵. Din paginile *Învățăturilor* se face auzit un laic, nu un monah isihast. Domnitorul se dovedește a fi un creștin informat, nu un practicant al „rugăciunii inimii”¹⁶. Printre Părinții Bisericii preferați și studiați de Neagoie Basarab se numără: Sfinții Ioan Gură de Aur, Efrem Sirul și Ioan Scărarul. Dan Zamfirescu remarcă fragmentele din literatura isihastă fragmentară care circula în epocă, specificând că autorul a folosit „informație de primă mână, texte esențiale, și nu o îngustă specializare în lecturi ascetice”¹⁷.

În 1510 a patronat tipărirea *Evangheliarului* slavon al ieromonahului Macarie. Voievodul călătorise la Constantinopol și în Ardeal, având simpatii catolice, motiv pentru care a trimis o solie la papa Leon al X-lea¹⁸. Din aparatul diplomatic al lui Neagoie Basarab făceau parte doi străini. Medicul Ieronim Raguzanul (Matievici) este trimis la Veneția pentru a cumpăra lucruri scumpe, aprecierea de care s-a bucurat la doge materializându-se în acordarea unui titlu nobiliar (martie 1518). Celălalt sol, Antonie Policalas, este menționat în documentele papale¹⁹. Acordarea „diplomei de cavaler aurat” confirmă relațiile diplomatice prietenești dintre Republica Veneției și Țara Românească. În 1502, dogele Veneției conferise același titlu ambasadorului lui Ștefan cel Mare. Solul lui Neagoie Basarab transmite adevărul voievodului valah la noua cruciadă

omenirii păgâne și creștine...și din istoria românilor, bizantinilor și a țărilor slave; se poate chiar ca în cetirile lui să fi dat de vreun tratat de tactică... ”.

¹³ Dan Zamfirescu, *Neagoie Basarab...*, p. 93.

¹⁴ Dan Horia Mazilu, *Voievodul dincolo de sala tronului. Scene din viața privată*, Polirom, 2003, p. 523.

¹⁵ Antonie Plămădeală, „Cuprinsul teologic al *Învățăturilor* lui Neagoie Basarab” în *ST XXI* (1969), nr. 3-4, p. 245-262.

¹⁶ Antonie Plămădeală, *Dascăli de cuget și simțire românească*, EIBMBOR., București, 1981, p. 40, nota 96.

¹⁷ Dan Zamfirescu, *Neagoie Basarab...*, p. 102-103.

¹⁸ P.P. Panaitescu, „Autenticitatea *Învățăturilor* lui Neagoie Basarab” în *Convorbiri literare* 77 (1944), p. 733-739.

¹⁹ Virgil Cândea, „Primul document al experienței diplomatice românești medievale: *Învățăturile* lui Neagoie Basarab” în vol. Virgil Cândea, Dinu C. Giurescu, Mircea Malița (coord.), *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, 1966, p. 109.

Misiunea Ortodoxiei românești în timpul lui Neagoe Basarab (1512-1521)

planificată de papa Leon al X-lea, iar un an mai târziu (1519), papa răspunde că „liga creștină” nu va încheia pace cu turcii fără participarea principilor Țării Românești²⁰. Documentele epistolare păstrate au, pe lângă valoarea lor informativă, un rol reflexiv, deoarece ajută cititorii contemporani să depășească prejudecățile istorice medievale despre „inferioritatea” românilor în istoria politică și bisericească europeană. Dimpotrivă, din ele reiese contribuția majoră, materială și spirituală, la apărarea și progresul creștinătății europene.

Din cartea sa de căpătâi, *Învățăturile către fiul său Theodosie*, răzbate simpatia pentru Biserica romano-catolică, teză formulată pe baza deducției că din text „nu răzbate ... nici cea mai mică undă de polemică confesională. Dimpotrivă, în *Epistola către oasele mamei sale* ne întâmpină un fervent cult al Fecioarei, obișnuit la curtea sa și chiar o surprinzătoare influență franciscană: cultul rănilor lui Iisus. Târgoviștea, capitala Țării Românești, adăpostea în vremea lui Neagoe și o mănăstire a franciscanilor”²¹. Neagoe solicită avizul unei autorități dogmatice, al clericului grec Manuil din Corint, pentru lămurirea deosebirilor dintre ortodocși și catolici, „în momentul în care se pregătea să propună papei Leon al X-lea unirea bisericilor”²². În 1519, voievodul valah cerea papei Leon al X-lea să-i socotească legați de el, pe el și pe fiul său Theodosie, „prin alianță perpetuă” cu Biserica Romano-Catolică²³.

Un contemporan occidental celebru al lui Neagoe Basarab a fost secretarul Florenței, Nicolo Machiavelli, autorul manualului politic *Il principe*. Forța, valoarea și actualitatea cărții lui Neagoe se descoperă când o comparăm cu opere similare, reprezentative în istoria omenirii. Deși tratează același subiect cu *Învățăturile*, deosebirile dintre cei doi sunt fundamentale. Istoricul I. D. Sandu constată că modelul lui Machiavelli este Caesar Borgia, un personaj lipsit de scrupule, care acționează cu sânge rece pentru atingerea scopurilor sale, utilizând mijloace abjecte: minciuna, otrava, viclenia și pumnalul. Idealul moral al prințului Renașterii este omul autonom, liber în gândire și acțiune. Neagoe Basarab urmează tradiția bizantină și zugrăvește modelul unui principe chemat să întrupeze cel dintâi ideile morale creștine, care trudește și are încredere în supușii lui și se autoperfecționează ca om și artist. Raporturile dintre domnitor și supușii săi se încadrează în limitele deschise ale alegoriei „grădinarului” (domnitorul) și

²⁰ B.P. Hașdeu, *Arhiva istorică a României*, tom II, nr. 16, p. 69.

²¹ Dan Zamfirescu, *Neagoe Basarab...*, p. 92.

²² *Ibidem*, p. 229. Răspunsul papei la propunerea de unire a Bisericilor se află publicat în ***, *Codicele Hurmuzaki*, XI, 3, doc. 224, p. 308.

²³ Alexandru Piru, *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 34-35.

„grădinii” (boierii și slujitorii), o reproducere în oglindă a parabilelor evanghelice despre „Hristos Vița” și „mlădițele”²⁴.

Biserica Mănăstirii Argeșului și *Învățăturile* fac din Neagoe „cel mai mare artist și scriitor care a șezut vsreodată pe tronul Țărilor Române”²⁵. Ceea ce îi deosebește pe cei doi sunt cele „două concepții diametral opuse: ... concepția bizantină, care vede idealul în întruparea virtuților creștine și concepția Renașterii care prezintă un nou model de stăpânitor, omul Renașterii care descătușat de obligațiile morale dă frâu liber pornirilor sale de dominație”. Există și elemente comune celor doi autori, exponenți ai Orientului și Occidentului, care țin în special de formă. „Ceea ce îl apropie pe Neagoe... de Machiavelli ... este tocmai presimțirea că există o știință a mănuirii realităților politice și sufletului omenesc, o tehnică a înstăpânirii asupra altora... Grijă pentru ținută, pentru fiecare gest și cuvânt, pentru fiecare act, supravegherea de sine, arta de a-i descoase pe alții (la nevoie și dându-le să bea), de a regiza propriul prestigiu, de a păzi secretul gândurilor proprii și a le ghici pe ale altora”, scria Ion D. Sandu²⁶.

Un alt autor italian contemporan voievodului valah a fost Giovanni Pontano. Lucrarea sa, *De principe*, a fost publicată în ediție princeps în 1490, cunoscând ulterior numeroase reeditări²⁷. Similitudinile și deosebirile urmează aceleași tipare umaniste medievale (interes pentru cultura clasică, enciclopedism, sincretismul izvoarelor istorice, interes moral pentru probleme politice, pedagogice și religioase), reflectând „modelul comun al educației unui principe renascentist”²⁸. Misiunea lui solicită stăpânirea unor virtuți laice și religioase, a mai multor limbi de cultură și circulație europeană, integrarea în spiritul vremii, dar virtutea supremă rămâne iubirea pentru Dumnezeu, care este izvorul omeniei.

²⁴ Ion Pop, *Dicționar analitic de opere literare românești*, vol. I, Casa Cărții de Știință, Cluj, 2007, p. 460-461.

²⁵ Ion D. Sandu, *Neagoe Basarab apărător și sprijinitor al ortodoxiei*, Sibiu, 1938, p. 23.

²⁶ *Ibidem*, p. 143 și Edgar Papu, „Învățăturile lui Neagoe Basarab în contextul Renașterii” în *Luceafărul* (4) 1971.

²⁷ Giovanni Pontano, *De principe*, a cura de G.M. Capelli, Editrice Salerno, Roma, 2003. La noi a se vedea studiul lui Nicolae Luca, „Virtu cardinali nel *Gli insegnamenti di Neagoe Bassarab per suo figlio Teodosie* e nel *De principe* di Giovanni Pontano” în vol. ***, *La cultura romana tra l'Occidente e l'Oriente: gli umanesimi greco-bizantino, latino e slavo*, Universitățile „Al. I. Cuza”, Iași, 2004, p. 77-86 și criticile lui Dan Zamfirescu, *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, Editura Științifică, București, 1981; Adolf ARMBRUSTER, *Romanitatea românilor*, Editura Academiei, București, 1972, Dr. Antonie Plămădeală, *Dascăli de cuget și simțire românească*, EIBMBOR, București, 1981.

²⁸ Dan Horia Mazilu, *Literatura română în epoca Renașterii*, Editura Minerva, București, 1984, p.131.

Misiunea Ortodoxiei românești în timpul lui Neagoe Basarab (1512-1521)

În 1516, Erasmus din Rotterdam tipărea lucrarea *Institutio Principis Christiani*, în care „evangelismul” oferea argumente pentru o societate și o guvernare creștină. Occidentul însă a ignorat această parte de Europă, în care un geniu ortodox post-bizantin, cunoscător al slavonei ca limbă de cultură, „se apleca într-o dispoziție de spirit mult asemănătoare asupra cărților istorice ale Bibliei, de unde scotea pentru fiul său învățăminte de guvernare a statului și oamenilor, precum și fundamentele unei doctrine a monarhiei absolute, prin care se dovedește un veritabil precursor al lui Bossuet din *Politique tirée de l'Écriture Sainte*”²⁹. Opera lui Neagoe reprezintă dovada că Ortodoxia românească medievală a influențat major gândirea politică a domnitorilor români³⁰, într-o manieră organică și profund umană, superioară influenței exercitate de religie asupra gândirii politice în Occident.

Istoricul Edgar Papu identifica în *Învățăături* pe „omul secret” al Barocului, care, constrâns de condițiile istorice la „un minus de esență”, va compensa „printr-un maxim de aparență”³¹. Gloria armelor va fi înlocuită în timpul lui Neagoe Basarab în Țara Românească și în timpul domniei lui Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546), în Moldova, cu edificii bisericești mărețe, împodobite cu picturi murale splendide și cu o literatură de curte menită să atenueze și să mascheze atrocitățile comise de puterea imperială otomană. „Barocul românesc” a fost un curent similar și paralel cu Renașterea și Barocul europene, care îl situează pe Neagoe Basarab în ambianța lui Machiavelli și Erasmus, dar îl distinge de aceștia prin „intensitatea vibrației sale creștine, de veritabil isihast încoronat” și prin „profunda lui omenie”. Omenia (să fii om de treabă, *Menschheit, humanité*) este o condiție contrară celei definite de Machiavelli, care justifica ne-omenia ca principiu politic, dar și mentalității rusești-orientale (țarul Ivan cel Groaznic o va dovedi câteva decenii mai târziu, iar Stalin o va resuscita în sec. al XX-lea), prin care supușii erau terorizați în numele unui Dumnezeu creștin-ortodox. Ortodoxia românească s-a manifestat echilibrat și uman în istoria extremistă (occidentală și orientală) a Evului Mediu, păstrând duhul tradiției duhovnicești bizantine.

În *Învățăături* sunt prezentate liniile principale ale monarhiei de drept divin, cu obligațiile față de Dumnezeu și față de popor. Ideile morale fundamentale sunt *justiția* și *omenia*. Pentru o carte acuzată că predică fuga de lume, pătrunderea

²⁹ Prof. Dr. Dan Zamfirescu, „Marea carte a identității românești în Europa Renașterii și în cultura universală” în Neagoe Basarab, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, Ediție facsimilată după unicul manuscris păstrat, ranscriere, traducere în lb. română și studiu introductiv de prof. dr. G. Mihăilă, Membru corespondent al Academiei Române; Cu o prefață de Dan Zamfirescu, Editura Roza Vânturilor, București, 1996, p. IX-X.

³⁰ Emanoil Bucuța, „Un voevod filozof”, în *Transilvania* 1943, p. 387.

³¹ Edgar Papu, *Barocul ca tip de existență*, Editura Minerva, București, 1977 și Edgar Papu, *Despre stiluri*, Editura Eminescu, București, 1986.

ideilor creștine în gândire politică o face să apară în lumina unui manual practic al artei de a domni. „Domnul nu trebuie să-și trateze supușii ca pe o turmă de vite, în care poate intra cu sabia. El este dator, dimpotrivă, să ajute pe cei slabi, și un amplu *elogiu al milei*”, documentat biblic și patristic³² (*Omilia la Psamul VIII*, a Sfântului Ioan Gură de Aur). Ortodoxia aduce în arta guvernării principiile milei, omeniei și Providenței, într-o relaționare paralelă (om-societate, interioritate-exterioritate, generozitate-asprime etc.), ale cărei roade vizibile au rădăcini duhovnicești în inima omului. Un conducător destoinic este în primul rând un om al rugăciunii, apoi un om de acțiune, îngăduit de Dumnezeu în cinstea princiară atâta vreme cât Îl îngăduie pe Dumnezeu în viața sa. „Pentru că în viața aceasta au venit mulți domni și au fost unși ai lui Dumnezeu, dar cei ce au proslăvit pe Dumnezeu, aceia au fost proslăviți de Domnul Dumnezeu, și aici, și în împărăția cerurilor”, învăța Neagoe pe fiul său, Theodosie³³.

„În nici o scriere parenetică a Bizanțului ortodox nu ne întâmpină o relație atât de vie, de personală, de directă între divinitate și omul încoronat. Nici un împărat bizantin nu ne apare, ca autor, capabil să creeze atât de multe rugăciuni”³⁴, sau atât de preocupat de ceea ce se petrece în sufletul omului, scria Dan Zamfirescu. Scrierea aparține genului parenetic, dar organizarea materialului alcătuieste o structură unică între opere similare din literatura universală. Spre deosebire de scrierile bizantine, în *Învățăături* apar idei politico-religioase mult mai evaluate: domnitorul nu este subiectul monarhiei absolute, necontestate, ci este ales dintre boieri, ca *primus inter pares*; oamenii sunt egali în fața legii; diplomația reprezintă prima soluție în rezolvarea conflictelor, apoi lupta armată³⁵.

Un exemplu cutremurător de discernământ politic, încadrat într-o creație liturgică este rugăciunea pentru ridicarea armelor pentru apărarea pământului strămoșesc: „Dacă veți vedea pe unele din neamurile cele puternice îndreptându-și oștile asupra voastră, nu le stați împotrivă, ... ci plecați-vă puțin și dați-le din ghearele voastre din vânat, adică din avuție... Iar dacă veți vedea că nu vrea să se întoarcă, nu vă temeți de dânsul, nici de oștile lui mai multe, ci luați pe Dumnezeu în inimile voastre și rugați-vă, zicând așa: *Stăpâne al tuturor, Ziditorule și bunule Dumnezeu, noi suntem robii tăi ... Iar noi, Doamne, după porunca Ta, nu suntem bucuroși de acest război, nici să vărsăm sânge... Și noi ne-am plecat smerenia noastră lor, iar ei n-au vrut să primească smerenia noastră, ci s-au împotrivit, crezându-se mai puternici decât Tine ... Iată, dușmanul nostru a venit împotriva*

³² Dan Zamfirescu, *Neagoe Basarab...*, p. 291.

³³ Neagoe Basarab, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, Cap. VIII: „Pentru solii și pentru războaie”, p. 301.

³⁴ Prof. Dr. Dan Zamfirescu, „Marea carte a identității românești...”, p. XII-XIII și XV.

³⁵ George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, Editura Științifică, București, 1969, p. 79-81.

Misiunea Ortodoxiei românești în timpul lui Neagoe Basarab (1512-1521)

noastră, iar noi nu le suntem cu nimic vinovați, ci câte cuvinte dulci au fost, cu ele i-am îndulcit, și dacă a fost vorba de avuție, noi le-am dat, și dacă a fost vorba de smerenie, noi ne-am smerit. Dar ei n-au vrut să ne primească nici cuvintele dulci, nici avuția, nici smerenia, ci au venit acum să ia capul meu ... și capetele voastre. De aceea, eu nu voi lăsa, ci îmi voi pune capul pentru voi, că-mi este și mie milă de voi ... Să chemăm pe Dumnezeu în ajutorul nostru și cu ajutorul lui Dumnezeu să mergem împotriva lor. Pentru că, dacă sunt mulți, Dumnezeu i-a înmulțit, iar pentru nesmerenia lor Dumnezeu îi va smeri și va da pe vrăjmașii noștri sub picioarele noastre”³⁶.

Relațiile cu religia musulmană se subordonează concepției belicoase medievale, în care argumentele politice și militare dictează argumentele religioase. În *Învățăături*, Neagoe Basarab recomandă lui Theodosie să nu aibă nici un fel de relație cu păgânii, „măcar de ți-ar fi frate, să te fi născut cu dânsul dintr-o mumă”. Sfatul poate fi o referire mascată la o rudă a Craioveștilor trecută la mahomedanism cu numele de Mehmed Beg³⁷. Începutul părții întâi a *Învățăturilor* este o „teologie pentru uzul șefilor de stat”³⁸, un exemplu al succesului misiunii Ortodoxiei românești în rândurile nobilimii române conducătoare. În capitolul al II-lea, intitulat *Despre frica și dragostea lui Dumnezeu*, se regăsesc excelent formulate ideile isihaste ale Sfântului Simeon Noul Teolog. „Unul din elementele originale și definitorii ale curentului cultural pe care-l reflectă scrierile din vremea aceasta este sinteza dintre religiozitatea potențată de isihasm și lupta pentru *cruce*, adică pentru apărarea țării de asalturile semilunei”, scria Dan Zamfirescu³⁹. Compatibilitatea dintre îndatoririle voievodale și gândirea religioasă (incluzând practica isihasmului), era o trăsătură comună în Orientul creștin, moștenită de la împărații bizantini, pentru care cunoașterea teologiei făcea parte din ideologia statului. Astfel de lucrări ale genului parenetic se regăsesc la țarii ruși Ivan cel Groaznic și Vladimir Monomahul, la țarul Simeon al Bulgariei și la alții, ca „oglinzi ale domnilor” (*Fürstenspiegel, Mirror of Princes*)⁴⁰, dar opera voievodului român dovedește o uimitoare originalitate.

Neagoe Basarab dedică un spațiu generos „transmiterii sistematice a ideologiei dominante” medievale. Societatea românească din cele trei provincii separate politic era unită de lupta împotriva dominației turcești. Astfel, Neagoe „urmărea ... păstrarea și educarea societății în coordonatele ideologiei moștenite,

³⁶ Neagoe Basarab, *op. cit.*, p. 311-313.

³⁷ Dan Zamfirescu, *Neagoe Basarab...*, p. 108.

³⁸ Paul Anghel, „Colaj și originalitate la Neagoe Basarab” în *Argeș*, 1971, nr. 11.

³⁹ Dan Zamfirescu, *Neagoe Basarab...*, p. 86.

⁴⁰ G. Mihăilă, „Originalul *Învățăturilor* lui Neagoe Basarab. Răspuns la o ipoteză”, în *Magazin istoric* 10 (67) (1972), octombrie, p. 62-65.

față în față cu o altă societate – a feudalismului islamic – ce-i dorea desființarea”⁴¹. Lupta de idei era doar un plan secundar al luptei armate. Cele două extreme între care se desfășoară întreaga viață a lumii medievale sunt „hieratismul și dinamismul”, adică între idealul ascetic și idealul cavaleresc⁴². Dan Horia Mazilu consemna frecvența intrărilor în monahism din rândurile familiilor boierești și domnitoare în sec. al XV-lea și al XVI-lea, un semn că „idealul monastic” de „coborâre isihastă” domina atât gândirea laică, cât și pe cea profană, datorită idealurilor ascetice și mistice comune⁴³. Istoricul Dan Zamfirescu, scriind despre realismul echilibrat al Ortodoxiei românești, credea că în *Învățăturile lui Neogoe Vodă Basarab către fiul său Teodosie* reprezintă o operă în care realismul și idealismul moral-ascetic se îmbină firesc într-un „umanism despre care opera lui Neogoe Basarab ne spune câte ceva încă de acum o jumătate de mileniu”, umanism răsăritean întârziat, care „a devenit proverbial și explică în bună parte conținutul faimosului *instinct politic* ce stă la originea *miracolului istoric românesc*”⁴⁴.

Concluzii

Apariția în istorie a domnitorului s-a bazat pe stabilirea unor relații privilegiate cu Biserica, voievodul fiind „uns al lui Dumnezeu”, și pe pătrunderea avizată în interiorul sistemului ideologic, de proveniență teologică, cu scopul de a-l domina. Din *Învățăturile lui Neogoe Basarab către fiul său Theodosie* se face auzit un creștin informat, un politician practicant al „rugăciunii inimii”. Tot de aici răzbate simpatia domnitorului pentru Biserica Romano-Catolică, dar fără nicio urmă de polemică confesională.

Comparând capodopera literară a lui Neogoe Basarab cu opere similare din Occident, se constată asemănări care țin în special de formă. „Barocul românesc” a fost un curent similar și paralel cu Renașterea și Barocul europene, care îl situează pe Neogoe Basarab în ambianța lui Machiavelli și Erasmus, dar îl distinge de aceștia prin intensitatea vibrației sale creștine, isihastă și prin sentimentul de omenie.

⁴¹ Dan Zamfirescu, *Neogoe Basarab...*, p. 289.

⁴² I.D. Lăudat, *Istoria literaturii române vechi*, Partea I, București, 1962, p. 40-50.

⁴³ Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, p. 523.

⁴⁴ Dan Zamfirescu, *România – pământ de civilizație și sinteză...*, p. 131-132.